

СЕКЦІЯ 6

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 314.748

Ніконова Д.О.

*аспірант кафедри «Оподаткування і соціальна економіка»
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто основні соціально-економічні фактори, що впливають на напрямки міграційних потоків. Виявлено закономірності територіальної міграції та соціально-економічного розвитку країн. Звернуто увагу на особливості вирішення проблем міждержавної міграції населення.

Ключові слова: соціально-економічні фактори, територіальна міграція, мобільність населення, причини міграції, міграційна політика.

Ніконова Д.А. ЗАКОНОМЕРНОСТИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ

Рассмотрены основные социально-экономические факторы, влияющие на направления миграционных потоков. Выявлены закономерности территориальной миграции и социально-экономического развития страны. Обращено внимание на особенности решения проблем межгосударственной миграции населения.

Ключевые слова: социально-экономические факторы, территориальная миграция, мобильность населения, причины миграции, миграционная политика.

Nikonova D.A. PATTERNS OF TERRITORIAL AND SOCIO-ECONOMIC MIGRATION

Considered the main socio-economic factors, which have influence on the direction of migration flows. Identified regularities of territorial migrations and socio-economic development of country. Highlighted features of the solution to the problems of international migration.

Keywords: socio-economic factors, territorial migration, population mobility, causes of migration, migration policy.

Постановка проблеми. Міграція населення відображає результати взаємодії процесів вибуття і прибуття людей, що живуть у різних країнах, які відрізняються не тільки природними, але й економічними та соціальними умовами розвитку. Економічні, соціальні та інші фактори впливають на міждержавну і міжрегіональну міграцію населення, певною мірою засвідчують стан життєвого рівня населення та якості життя, комфортності умов життєдіяльності територіальних спільнот людей. За характером міждержавних міграційних відносин можна судити про соціально-економічні причини, що спонукають населення мігрувати за межі свого місця проживання, про взаємозв'язки і взаємозумовленості міграції та соціально-економічного стану країн, про можливі рушійні сили міграції населення. Основні параметри розвитку країн світу – соціально-економічні особливості, зайнятість населення, трудовий потенціал та інші фактори, які значною мірою визначають життєвий рівень населення та впливають на міграційні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення факторів соціально-економічного впливу і визначення їх впливу на різні аспекти міграції населення і його життєдіяльність в цілому присвячено чимало наукових робіт [1; 2; 3]. У них розглядаються масштаби та інтенсивність міграційних зв'язків населення України з іншими країнами, їхнє значення у формуванні трудового потенціалу різних регіонів країни. Приділяється увага територіальній спрямованості міграційних потоків та їхній ролі в динаміці чисельності населення України, її демографічно-еко-

номічній структурі і відтворенні населення. В опублікованих роботах Н.І. Фащевського, Л.Г. Руденко, М.П. Немченко, К.М. Мисевич знайшли відображення результати вивчення ролі міграції населення в системі регіональних економічних і соціальних процесів, обумовленість її суспільними взаєминами.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Багато питань економічного розвитку країни та розселення людей у взаємозв'язку з їхньою міграцією залишаються недостатньо вивченими. До них належать насамперед міграційна взаємодія населення різних країн та їхніх регіонів у контексті сучасних регіональних демографічних процесів і розселення населення, відмінності у розвитку економіки та її вплив на вибуття населення в інші країни і прибуття з різних країн, визначення ролі зайнятості та рівня життя населення в його міграційної рухливості.

Метою статті є визначення факторів, що впливають на напрями міграційних потоків, а також виявлення закономірностей територіальної міграції та соціально-економічного розвитку країн світу.

Виклад основного матеріалу. Визначальними факторами, що впливають на напрями та розміри міграційних потоків, котрі формуються внаслідок міграційних процесів, є фактори «відштовхування-притягування». Теорія факторів «притягання-виштовхування» була розроблена англійським ученим Ернестом Равенштайном [3, с. 300-302], який одним із перших почав досліджувати міграційні процеси. На основі даних перепису населення в Англії та Уельсі він сформулював у 1889 р. «Законо-

міграції населення». Равенштайн дійшов висновку, що міграцію населення можна пояснити дією чинників «притягання-виштовхування»: несприятливі умови на одній території (жорстке законодавство, надмірні податки тощо) «виштовхують» людей з місця проживання, а сприятливі умови, створені на інших територіях, «притягують» їх. Відповідно, усі чинники, які обумовлюють міграцію, він поділив на внутрішні (чинники виштовхування) та зовнішні (чинники притягання). Закони міграції, сформульовані Равенштайном, полягали у такому: основна причина міграції населення – кращі економічні умови в іншій місцевості, ніж у тій, де проживає людина; масштаби міграції скорочуються зі збільшенням відстані; міграція частіше відбувається у декілька етапів; міграція населення є двосторонньою; мобільність людей визначається їхніми особистісними характеристиками (стать, вік, приналежність до певного соціального класу тощо).

На основі загальних законів міграції, теорії факторів притягання-виштовхування та сучасного розвитку суспільства можна виділити два вагомих фактори, що впливають на міграційні потоки населення:

1) економічний фактор (середній розмір заробітної плати, рівень цін у країні, якість життя населення, наявність робочих місць, стабільний розвиток економіки, індекс людського розвитку);

2) соціальний фактор (позитивна демографічна ситуація в країні, висока якість освіти, гарні умови праці, злагоджена система охорони здоров'я, можливість розвитку та самореалізації, відсутність релігійних переслідувань, расової та етнічної дискримінації).

Соціально-економічна ситуація в сучасній Україні характеризується низькими заробітними платами в зареєстрованому секторі економіки, підвищеним рівнем безробіття, розповсюдженням бідності та суттєвим рівнем майнового розшарування. Особливостями демографічної ситуації в Україні є: скорочення чисельності населення, особливо трудоактивного контингенту, посилення процесів його старіння, збільшення демографічного навантаження на населення працездатного віку.

Щодо економічного становища, то Україна після здобуття незалежності у 1991 р. пройшла через складні етапи переходу до ринкової економіки [4]. Протягом першого, початкового періоду реформ (1991–1994 рр.) усе ще зберігалася успадкована від радянських часів структура економіки і зайнятості. Підприємства намагалися зберегти працівників, незважаючи на вимоги економічної ефективності. Хоча латентне безробіття зростало, рівень офіційного безробіття був надзвичайно низьким (0,1–0,3%). А кількість вільних робочих місць перевищувала кількість зареєстрованих безробітних.

Другий період – 1995–2001 рр. – характеризувався жорсткою обмежувальною монетарною і податково-бюджетною політикою, що були націлені на подолання інфляції і стабілізацію фінансової системи. Ці заходи, однак, не супроводжувалися реформуванням структури економіки, що призвело до тяжких наслідків для ринку праці: кількість безробітних суттєво перевищувала кількість вакансій, а навантаження на одну вакансію сягнуло 30 осіб наприкінці 1998 р., чисельність офіційно зареєстрованих безробітних зросла з 126,9 тис осіб на кінець 1995 р. до 1 млн 174,5 тис. осіб на кінець 1999 р. [4]. Одним із наслідків такої ситуації стало поширення трудової міграції громадян за кордон.

Третій період – 2001–2008 рр. – характеризувався досить успішними змінами, однак не відбулося ані підвищення попиту на робочу силу, ані істотного поліпшення умов життя широких верст населення. Позитивні тенденції розвитку економіки були підірвані глобальною фінансово-економічною кризою, що почалася наприкінці 2008 р. У 2009 р. обсяг ВВП (у постійних цінах) знизився по відношенню до національної валюти, по відношенню до долара США впав майже у 1,5 рази, а по відношенню до євро – більш ніж на 40% [5].

У 2010–2011 рр. економіка почала поступово поживляватися, проте вже у 2012 р. обсяг ВВП майже не змінився. У 2013–2014 рр. почався спад економіки як наслідок політичних, економічних, соціальних змін.

На рисунку 1 зображена динаміка фактичного обсягу ВВП України за останній період.

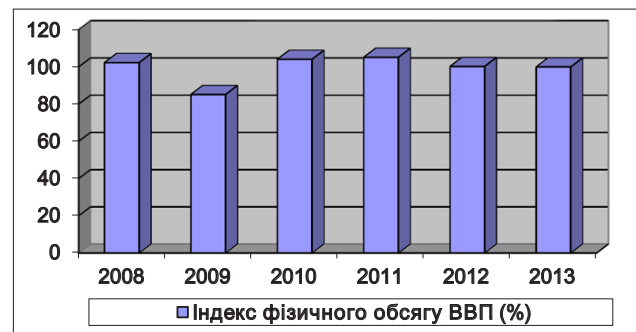

Рис. 1. Індекс фізичного обсягу ВВП (%)

Джерело: розроблено автором на основі [6, с. 229]

Для порівняння ВВП України з іншими країнами світу надані дані у таблиці 1.

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт в окремих країнах світу, 2014 р.

Країна	ВВП на душу населення, дол. США
Канада	52219
США	49965
Німеччина	41514
Франція	39772
Велика Британія	38514
Італія	33049
Ізраїль	31281
Іспанія	29195
Португалія	20182
Чеська Республіка	18608
Російська Федерація	14037
Польща	12708
Угорщина	12622
Білорусь	6685
Україна	3867

Джерело: [4, с. 54]

У 2013 р. межа бідності для населення України, визначена за національним критерієм, склала 1125 грн на одну особу на місяць, Четверть населення (25,5%) у 2013 р. [6, с. 79] визнано бідним, уже у 2015 р., за даними ООН [7], 80% населення України визнали за межею бідності. У порівняно ризиковій ситуації є домогосподарства з дітьми, де дорослі

мають низький рівень освіти. За визначеною межею найвищі показники рівня бідності у 2013 р. спостерігалися в областях Західної України, де зовнішня міграція є найбільш поширеною. Остеронь стоїть Київ, де упродовж кількох років рівень бідності є найнижчим серед усіх регіонів.

Щодо соціальних факторів, що впливають на міграцію, то її обсяг і інтенсивність залежать від чисельності та структури населення країн (регіонів) виходу на вселення, які, у свою чергу, визначаються перебігом процесів природного та механічного руху. Негативною тенденцією демографічного розвитку України є посилення процесу старіння населення. Пришвидченими темпами воно відбувається в сільській місцевості, внаслідок багаторічного відтоку молоді з села, одним із визначальним фактом є рівень освіти є одним із визначних факторів. Рейтинг країн світу дає можливість порівняти рівень освіти в Україні з іншими країнами світу (табл. 2). У рейтингу нараховується 187 місць, Україна займає тридцятьє.

Для виявлення закономірностей необхідно першочергово розглянути розподілення довгострокових мігрантів з України у світі за їх вибором країни імміграції (табл. 3).

Проаналізувавши ці дані, можна зробити висновки, що міграція здебільшого відбувається у більш розвинені країни світу. Масштаби та спрямованість зовнішніх міграцій в Україні залежать не лише від внутрішньодержавних, а й від зовнішніх, щодо України, чинників. Серед перших найбільше значення для майбутнього розвитку міграційних процесів мають:

- Сучасні тенденції міграційного руху населення.
- Очікувана соціально-демографічна та економічна ситуація в країні.
- Державна політика України у сфері міграції.
- Вірогідний економічний та суспільно-політичний розвиток у державах, з якими в Україні скла-

лися стійкі міграційні контакти або є перспектива до їх формування.

• Міграційна політика держав – міграційних партнерів України.

Але навіть за найкращих можливих умов соціально-економічного розвитку України навряд чи можна очікувати масового повернення українських громадян, які працюють за кордоном багато років. Процес трудової міграції триває уже понад десятиліття, а, як свідчить світовий досвід, чим довшою є тривалість трудових поїздок і чим частіше вони відбуваються, тим більшою є вірогідність осідання мігранта в країні-реципієнті.

Тож для зменшення потоку емігрантів необхідне:

1. Створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку держави.

2. Підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їхніх наслідків.

3. Узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами.

4. Посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном.

5. Створення умов для безперешкодної реалізації прав, свобод, законних інтересів мігрантів і виконання ними передбачених законодавством обов'язків.

Висновки і пропозиції. Таким чином, навіть за збереження сучасного демографічного рівня, внаслідок несприятливого соціально-економічного розвитку як мінімум через 8-10 років Україна відчуватиме брак робочої сили і чи не єдиною можливістю уникнення цього є вдосконалення соціальної та економічної сфер, у тому числі залучення іноземних інвестицій. Міграційну політику необхідно спрямовувати на збільшення рівня рееміграції та збільшення імміграції.

Можна зробити висновки, що рівень міграції прямо пропорційно залежить від соціально-економічного стану країни: чим вище рівень безробіття,

Таблиця 2

Рейтингова таблиця: Індекс рівня освіти країн світу, 2013 р.

Місто	Країна	Індекс	Місто	Країна	Індекс	Місто	Країна	Індекс
1	Австралія	0,927	11	Східна Корея	0,865	21	Білорусь	0,820
2	Нова Зеландія	0,917	12	Словенія	0,863	22	Франція	0,816
3	Норвегія	0,910	13	Велика Британія	0,860	23	Фінляндія	0,815
4	Нідерланди	0,894	14	Естонія	0,859	24	Латвія	0,813
5	США	0,890	15	Ізраїль	0,854	25	Бельгія	0,812
6	Ірландія	0,887	16	Канада	0,850	26	Японія	0,808
7	Німеччина	0,884	17	Ісландія	0,847	27	Угорщина	0,805
8	Литва	0,877	18	Швейцарія	0,844	28	Словенія	0,802
9	Данія	0,873	19	Швеція	0,830	29	Греція	0,797
10	Чехія	0,866	20	Польща	0,825	30	Україна	0,796

Джерело: [8]

Таблиця 3

Розподілення довгострокових мігрантів з України (2014 р.)

Країни	Прибуло всього					
	Неповнолітні особи, що виїхали на навчання		Працездатні особи з сільської місцевості		Працездатні особи із міської місцевості	
	Ос.	%	Ос.	%	Ос.	%
Усі країни світу	6775	100,0	31072	100	8807	100
Америка	2047	30,2	9908	31,9	2721	30,9
Країни Європи	2831	41,8	12545	40,4	3399	38,6
Країни Африки	14	0,2	127	0,4	58	0,7
Країни Азії	378	5,6	1591	5,1	584	6,6
Австралія і Океанія	1505	22,2	6901	22,2	2045	23,2

Джерело: розроблено автором на основі даних з Державного комітету статистики України

менший обсяг ВВП, більш не стабільна економічна та соціальна сфера, тим вищий рівень еміграції в країні. Закономірності територіальної та соціально-економічної міграції населення виявляються у таких процесах: населення України емігрує у країни з вищим соціально-економічним рівнем; сільське населення мігрує ймовірноше, ніж міське, а також особи, що їдуть на навчання, легше залишаються на постійному місці проживання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фащевський Н.І. Соціально-економічний розвиток регіонів України і міждержавна міграція населення / Н.І. Фащевський, Л.Г. Руденко, М.П. Немченко, К.М. Мисевич // Український географічний журнал. – 2006. – № 4. – С. 44-50.
2. Бачинська М.В. Фактори міграційного протягування в контексті соціокультурологічного розвитку регіону / М.В. Бачинська, Г.П. С'єдина // Молодий вчений. – 2015. – № 3(18). – С. 22-26.
3. Brettell C. Migration Theory: Talking Across Disciplines / Brettell C., Hollifield J.F. – New York : Routledge, 2007. – 304 p.
4. Economy of Ukraine: Strategy and Policy for Long-Term Development/Ed. By V.M. Geys, Academician of NAS of Ukraine. – K. : Institute of Economic Forecasting, Phoenix, 2003. – Sec. 3. – 215 p.
5. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період) [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls.
6. Україна в цифрах 2014 / За ред. І.М. Жук // Статистичний збірник. – 2015. – 239 с.
7. ООН: за чертой бедности в Украине живет более 80% населения [Електронний ресурс]. – 10.06.2015 – Режим доступу : <http://fakty.ua/201072-oon-za-chertoj-bednosti-v-ukraine-zhivet-bole-80-naseleniya>.
8. Рейтинг стран мира по уровню образования. Гуманитарная энциклопедия [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий. – 10.10.2009 (последняя редакция: 18.03.2015). – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/ratings/education-index/education-index-info>.

УДК 330.15:332.1

Патока І.В.

*кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник відділу економічних проблем
екологічної політики
Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України*

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання формування механізмів екологічної політики на рівні місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні. Зазначено, що наразі існуюча система організації влади на місцевому рівні не відповідає загальноприйнятим європейським принципам, закладеним в Європейській хартії місцевого самоврядування. Обґрунтовано, що метою реформ організації територіального управління та місцевих інститутів влади повинно стати забезпечення сталого розвитку місцевих громад, в основі якого покладений баланс економічних, екологічних та соціальних аспектів. У роботі виявлені проблеми реалізації місцевої екологічної політики при створенні об'єднаних територіальних громад та запропоновані шляхи їх вирішення. Підкреслено, що питання про земельну власність повинно стати стрижнем територіальної реформи. Здійснений аналіз методики формування спроможних територіальних громад та розроблені пропозиції з її удосконалення.

Ключові слова: екологічна політика, сталий розвиток, місцеве самоврядування, децентралізація, територіальні громади.

Патока І.В. МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ МЕСТНОЙ ПОЛИТИКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены вопросы формирования механизмов экологической политики на уровне местного самоуправления в условиях децентрализации власти в Украине. Замечено, что существующая система организации власти на местном уровне не отвечает принципам, которые заложены в Европейскую хартию местного самоуправления. Обосновано, что целью реформ организации территориального управления и местных институтов власти должно стать обеспечение устойчивого развития локальных сообществ, в основе которого лежит баланс экономических, экологических и социальных аспектов. В работе выявлены проблемы реализации местной экологической политики при создании объединенных территориальных сообществ и предложены пути их решения. Подчеркнуто, что вопрос о собственности на землю должен стать стержнем территориальной реформы. Осуществлен анализ методики формирования состоятельных территориальных сообществ и разработаны предложения по ее усовершенствованию.

Ключевые слова: экологическая политика, устойчивое развитие, местное самоуправление, децентрализация, территориальные сообщества.

Patoka I.V. MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT LOCAL POLICY UNDER AUTHORITY DECENTRALIZATION IN UKRAINE

Formation of the mechanisms of the local self-government environmental policy under decentralization in Ukraine is considered. It is noted that the existing system of the local authorities management does not correspond to the common European principles founded in the European Charter of Local Self-government. It is proved that the reforms of the territorial management and of the local authorities are aimed at facilitating local communities sustainable development based on the balance of the economic, environmental and social issues. Implementation of the local environmental policy while forming united local communities is elucidated, the ways of its solution being suggested. It is emphasized that land ownership must be the key issue of the territorial reform. An analysis is made of the technique of resilient local communities formation, the proposals as to its improvement being suggested.

Keywords: environmental policy, sustainable development, local self-government, decentralization, local communities.